
СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА І МОРАЛІ ЯК СОЦІАЛЬНИХ РЕГУЛЯТОРІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО СЕКТОРУ В УКРАЇНІ

Л. Г. Юрковська, В. В. Краснов, С. Г. Убогов

Національна медична академія післядипломної освіти
імені П. Л. Шупика, м. Київ

Вступ. Серед нормативних регуляторів суспільних відносин у фармацевтичній галузі чільні місця посідають право і мораль, а їх оптимальне співвідношення виступає однією із суттєвих гарантій якості очікуваних чи бажаних перетворень даної галузі суспільних відносин.

Мета. У роботі розкрито основні аспекти співвідношення права і моралі як найбільш значущих соціальних регуляторів фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я на сучасному етапі його розвитку в Україні.

Матеріали і методи. Результати роботи отримані з використанням, серед іншого, системного, структурно-функціонального, бібліосемантичного, логічного та порівняльного методів дослідження.

Результати і висновки. Встановлено, що співвідношення права і моралі як соціальних регуляторів вітчизняного фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я зумовлюється загальними закономірностями їх взаємопроникнення та взаємовпливу, доповнюючим характером взаємодії.

Ключові слова: право, закон, мораль, етика, соціальний регулятор, фармацевтичний сектор.

Вступ. В Україні впродовж останніх десятиліть перманентно тривають процеси пошуку найбільш оптимальних шляхів розвитку сфери фармації, які, у свою чергу, для ефективної практичної реалізації потребують належного нормативного забезпечення. Серед нормативних регуляторів суспільних відносин у будь-якій галузі, у тому числі у фармацевтичному секторі галузі охорони здоров'я, чільні місця посідають право і мораль, а їх оптимальне співвідношення виступає однією із суттєвих гарантій якості очікуваних чи бажаних перетворень у тій чи іншій сфері суспільних відносин.

Окрім того, завдання із постійного та наскрізного забезпечення якості лікарських засобів (ЛЗ) на усіх етапах їх життєвого циклу, а особливо

на етапах їх реалізації і медичного застосування, вимагають від провізорів (фармацевтів), серед іншого, особливої ретельності у повсякденному виконанні своїх професійних обов'язків. Вказане зумовлює необхідність постійного дотримання не тільки відповідних правових норм, але й норм етики [10, с. 110]. Для цього слід забезпечити у кожного провізора (фармацевта) сформованість належних правових та етичних компетентностей, одним із центральних елементів яких є не тільки знання про зміст відповідних правових та етичних норм фармацевтичної галузі, але й усвідомлення співвідношення між правом та мораллю, яке забезпечує безпомилкове обрання тих чи інших норм при прийнятті рішень у складних багатофакторних та багатоаспектних професійних ситуаціях. Усе вказане зумовлює актуальність обраного напрямку роботи.

Філософське осмислення проблем права і етики здійснювали мислителі усіх історичних епох розвитку людства: Арістотель, Платон, Сократ, Лукрецій, Варрон, Цицерон, Аврелій Августин, Фома Аквінський, Марсилій Падуанський, Ф. Бекон, І. Кант, Г. Гегель, Е. Гуссерль, М. Шелер, М. Хайдеггер та багато інших.

Морально-правовими проблемами розвитку суспільства займалися провідні зарубіжні та вітчизняні мислителі і науковці: Й. Гессен, Д. Дьюї, Е. Дюркгейм, І. Кант, Г. Кельзен, Г. Маркузе, А. Пайк; Л. Авраменко, В. Бабкін, В. Бачінін, Є. Білозьоров, С. Бобровник, А. Бондаренко, В. Власенко, Н. Волковицька, І. Гетьман-П'ятковська, О. Горова, Г. Гребеньков, С. Гусарєв, О. Данильян, О. Дзьобань, Е. Дюркгейм, І. Євхутич, О. Жидовцева, А. Завальний, А. Заєць, О. Зайчук, Н. Заяць, І. Коваль, М. Костицький, В. Кузнєцов, М. Цвік, С. Максимов, В. Малахов, О. Марченко, О. Миронець, Н. Оніщенко, Т. Павлова, М. Панов, О. Петришин, О. Проць, П. Рабінович, А. Романова, О. Скакун, О. Тихомиров, Д. Фіолєвський, Б. Чміль, С. Шитий та інші.

Аналіз останніх досліджень свідчить, що окремі правові та етичні аспекти фармацевтичної діяльності досліджувалися вітчизняними вченими, серед яких Б. Громовик, А. Кабачна, К. Косяченко, А. Котвіцька, Є. Книш, З. Мнушко, М. Пономаренко, С. Пустовіт, В. Трохимчук, В. Черних, В. Шаповалов, В. Шаповалова, та інші. Проте дотепер недостатньо дослідженими залишаються аспекти співвідношення права і моралі як соціальних регуляторів саме фармацевтичної галузі на сучасному етапі її розвитку в Україні.

Виходячи з викладеного, **метою даної роботи** є розкриття основних аспектів співвідношення права і моралі як найбільш значущих

ФАРМАЦІЯ

соціальних регуляторів фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я на сучасному етапі його розвитку в Україні.

Матеріали і методи. Результати роботи отримані з використанням, серед іншого, системного та структурно-функціонального методів дослідження для визначення окремих компонентів чинного нормативно-правового та етико-нормативного забезпечення вітчизняної фармацевтичної галузі; бібліосемантичного методу — для аналізу доктринальних та нормативно-правових джерел; логічний та порівняльний — для обґрунтування аспектів співвідношення між правовими та етичними регуляторами сфери фармації в Україні.

Результати. На сьогодні визначення права як суспільного регулятора істотним чином залежить від того підходу до праворозуміння, який лежить в основі правосвідомості того чи іншого мислителя, дослідника.

Сучасних підходів до праворозуміння вирізняють декілька: природно-правовий (юснатуралістичний, ідеологічний), позитивістський (нормативістський, юридико-позитивістський, етатистський), соціологічний Інтегративний (інтегральний). Окрім того, існують і такі підходи до праворозуміння як генетичний, системний, інструментальний, функціональний, психологічний, марксистський тощо [7, с. 110–114].

З філософсько-правових досліджень у вітчизняну правову доктрину, а також у вітчизняну систему законодавства та правову практику, поступово проникають ідеї юснатуралістичної та інтегративної школи праворозуміння. Прикладом такого проникнення можуть слугувати зміни у статті 129 Конституції України, що були внесені у вересні 2016 року та полягали у заміні серед засад правосуддя принципу законності принципом верховенства права [3].

У той же час, загально визнаними науковими уявленнями про право як соціальний інститут серед українських дослідників досі залишаються уявлення, що здебільшого походять із позитивістської правової доктрини та розробок вітчизняних вчених-правознавців радянської доби.

Здебільшого, право розглядається у розрізі його поділу на приватне та публічне, матеріальне та процесуальне, об'єктивне та суб'єктивне. Проте пропонується і загальне визначення права, що претендує на універсальний характер.

Так, право — це загальнообов'язковий, свідомо-вольовий, формально визначений, нормативний регулятор суспільних відносин, що

відповідає визнаній у суспільстві мірі справедливості, свободи та рівності, встановлений чи санкціонований державою або іншим уповноваженим суб'єктом правотворчості та забезпечується ними, включаючи можливість застосування державного примусу [7, с. 116].

Мораль у світлі традиційного філософського дискурсу постає як форма суспільної свідомості, яка відображає дійсність у вигляді моральних норм, принципів, правил поведінки. Так, В. Малахов визначає мораль як форму суспільної свідомості, що являє собою сукупність принципів, вимог, норм і правил, які регулюють поведінку людини в усіх сферах її суспільного життя. В моралі відображаються цінності, що склалися в суспільстві, в нормах поведінки людей, які закріплені в поняттях добра, честі, совісті, справедливості тощо [2, с. 289].

Особливістю моралі як регулятора людських взаємин є те, що вона регулює свідомість і поведінку людей в усіх сферах життєдіяльності, включаючи особистісне життя і міжособистісні стосунки — на відміну від іншого глобального регулятора — права, яким регулюється тільки суспільно значуща поведінка (норми права виступають необхідним атрибутом держави, в якій мораль не може забезпечити поведінку, відповідну певному громадському порядку). З іншого боку, норми моралі й права існують у динамічному взаємозв'язку — адже правова система державно організованого суспільства закріплює важливі для всього суспільства моральні настанови і цінності. Єдність моралі й права ґрунтується на спільності соціально-економічних інститутів, культури, виховання, прихильності людей до ідеалів свободи, рівності і справедливості. Їх призначення — встановлення і підтримка рівноваги, соціальної стабільності і порядку, досягнення соціального компромісу, пов'язаного зі створенням еталону, зразка поведінки [2, с. 290].

У світлі сучасного філософського дискурсу мораль постає не тільки як форма суспільної свідомості, а й як форма діяльності, відносин, форма духовно-практичного освоєння дійсності. Це є не просто внутрішнє переконання людини, яке формується під впливом освіти, виховання, соціального оточення; не лише внутрішнє спонукання людини, яке спрямоване на досягнення належного, абсолютних цінностей, істинності. Це також і реальні дії, що відповідають критеріям добра, краси, справедливості, рівності тощо [2, с. 291].

А. Котвіцька визначає фармацевтичну етику як сукупність неформальних норм моральної поведінки фармацевтичних працівників під час виконання обов'язків стосовно суспільства та пацієнтів [4, с. 5].

ФАРМАЦІЯ

М. Пономаренко та В. Огородник визначають фармацевтичну деонтологію та етику як сукупність моральних принципів поведінки при наданні своєчасної кваліфікованої лікарської допомоги, що включає забезпечення населення необхідними медикаментами та виробами медичного призначення, а також інформаційно-консульта-тивними послугами, пов'язаними з цією допомогою [6, с. 29].

У фармацевтичній галузі напрацьовано істотні традиції правового та етичного впорядкування відповідних фармацевтичних відносин як на міжнародному, так і на національному рівнях. Між правовими та етичними регуляторами спостерігаються явища взаємопроникнення та взаємовпливу.

Так, Основи законодавства України про охорону здоров'я серед професійних обов'язків медичних і фармацевтичних працівників передбачають обов'язок дотримувати вимог професійної етики і деонтології, зберігати лікарську таємницю (пункт «г» частини 1 статті 78) [5]. У той же час, чинне законодавство України не дає прямої відповідь на питання, чи буде наступати юридична відповідальність для фармацевтичних працівників з підстав порушення даного обов'язку саме в частині недотримання тільки вимог професійної етики та деонтології.

Одним із основних формалізованих джерел етичних норм вітчизняної розробки у сфері фармації є Етичний кодекс фармацевтичних працівників України (Кодекс), схвалений на VII Національному з'їзді фармацевтів України, який відбувся 15–17 вересня 2010 року [1]. Метою Кодексу є декларація фундаментальних принципів професії, заснована на моральних зобов'язаннях і цінностях. Кодекс визначає етичні норми професійної поведінки та відповідальності, які мають стати взірцевим керівництвом для провізорів та фармацевтів у їх взаємовідносинах із суспільством в умовах формування ринкових відносин, коли зростає роль та вагомість фармацевтичної професії [1; 10, с. 110–111].

Прикметним є те, що вказане джерело етичних норм носить декларативний та рекомендаційний характер, а реальна імплементація його змісту у практику фармацевтичної діяльності, що стосується реалізації та медичного застосування ЛЗ, не залежить від державного примусу, а носить громадський добровільний характер та, передусім, зумовлена самоврядними (саморегулятивними, самоорганізаційними) процесами у професійній спільноті провізорів (фармацевтів),

ініціативним впровадженням етичних норм Кодексу у свою практику аптечними та лікувально-профілактичними закладами, активністю комітетів з етики при фармацевтичних асоціаціях тощо [10, с. 111].

Вказані обставини, з одного боку, відповідають цивілізованій світовій практиці етичного регулювання фармацевтичної діяльності та є суттєвою перевагою, оскільки дозволяють учасникам фармацевтичного ринку, не остерігаючись каральних механізмів держави, гнучко ставитися до змісту Кодексу, творчо шукати шляхи реалізації його норм у своїй практиці, самостійно визначати темп розвитку власної діяльності у напрямках, які впливають із задекларованих етичних принципів та норм [10, с. 111].

З іншого боку, зазначений м'який характер положень Кодексу дозволяє недобросовісним суб'єктам фармацевтичної діяльності ігнорувати його норми, оскільки п. 10.2 Кодексу визначає, що фармацевтичний працівник відповідає за порушення принципів та норм професійної етики і деонтології перед фармацевтичною спільнотою, а також за чинним законодавством України, якщо ці порушення одночасно стосуються його норм [1]. Іншими словами, за порушення тільки норм Кодексу можуть наступати тільки громадські санкції (громадський осуд), але не юридична відповідальність [10, с. 111].

Отже, зі змісту положень Кодексу впливає можливість його тлумачення як джерела нормативних уявлень декларативного, рекомендаційного, а отже необов'язкового для виконання характеру.

Слід вказати, що декларативний та рекомендаційний характер даного Кодексу відповідає світовим традиціям, що склалися у сфері етичного регулювання фармацевтичної діяльності [10, с. 111]. Обґрунтовуються вказані традиції доктринальними уявленнями про істотні відмінності між правовими та моральними регуляторами.

Усталеним уявленням, наприклад, є те, що правові норми носять примусовий характер, впливають із сили та авторитету державної влади. Моральні ж норми регулюються в людському сумлінні, в моральній свідомості людини та суспільства. За їх порушення не має обов'язкового покарання, люди тільки відчують докори сумління або взагалі нічого не відчують [2, с. 293].

Доповнюючи й коригуючи одне одного, право і мораль в жодному разі не мають одне одного дублювати, їх не можна ототожнювати, змішувати або замінювати мораль правом чи навпаки. Людина має право зробити свій вибір: стати на шлях добра чи зла. Заздрість,

ФАРМАЦІЯ

егоїстичність, жадоба влади і грошей можуть не порушувати правові приписи, але вони жодним чином не сприяють підняттю морального рівня [2, с. 293].

Однією з суттєвих особливостей вітчизняного суспільства на сучасному етапі розвитку слід визнати плюралізм етичних систем, в межах яких здійснюють життєдіяльність наші співгромадяни, а отже і всі працівники вітчизняної сфери фармації. Такий плюралізм нерідко породжує суперечності між різними верствами населення, соціальну напругу, а також спокусу вирішити суперечності між етичними нормами, а, відповідно, і поведінковими проявами різних категорій населення засобами правового регулювання.

Останніми роками в Україні спостерігається погіршення ситуації щодо дотримання морально-етичних норм як працівниками охорони здоров'я, так і пацієнтами. Це пов'язано передусім із загальною духовною та соціально-економічною кризою в українському суспільстві, а також нерозбудованістю системи професійного самоврядування та відсутністю прописаного у законодавчих і підзаконних нормативно-правових актах України механізму сприяння впровадженню та дотриманню етичних кодексів працівників охорони здоров'я [9, с. 18].

Проте, коли право намагається власними засобами вирішувати проблеми моралі — наслідком цього стає те, що людина втрачає будь-який простір для прояву власної ініціативи, зрештою, втрачає можливість залишатись собою. Світ перетворюється на деспота, якому не притаманне ніщо людське. Тут нівелюється особистість, її позиція, її думки і погляди... Така нерівноправна співпраця не приносить нічого доброго ні суспільству, ні людині, а навпаки — руйнує одне та інше [2, с. 294].

Сенс права не в тому, щоб «підсилювати» мораль насильницькими методами, а в тому, щоб забезпечувати спільне громадянське існування людей на засадах особистої свободи, в просторі якої тільки й може розвиватися справжня моральність [2, с. 294].

У фармацевтичній галузі важливим завданням залишається створення реально діючої та ефективної системи моніторингу і контролю дотримання професійно-етичних норм медичними та фармацевтичними працівниками [8, с. 127]. Питання притягнення до соціальної відповідальності за порушення не правових, а саме етичних норм можуть вирішуватися не тільки шляхом громадського осуду як такого, але й за рахунок функціонування та розвитку самовряд-

них професійних механізмів через діяльність, зокрема, професійних фармацевтичних асоціацій та органів професійного фармацевтичного самоврядування, на які покладатимуться завдання з етичної кваліфікації діянь тих чи інших професійних учасників фармацевтичних правовідносин, а також визначення, за наявності підстав, конкретних громадських санкцій до порушників.

Такими санкціями можуть бути зауваження; припинення членства у професійній громадській організації строком до 1 року; повідомлення у місцеві та центральні органи охорони здоров'я про факти порушення етичних кодексів; попередження про неповну професійну відповідність тощо [8, с. 120].

Висновки. Таким чином, право і мораль як основні регулятори суспільних відносин мають спільні та відмінні властивості, а аспекти їх співвідношення як соціальних регуляторів вітчизняного фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я на сучасному етапі його розвитку зумовлюються загальними закономірностями взаємопроникнення та взаємовпливу права і моралі, доповнюючим характером їх взаємодії. Законність та правопорядок у фармацевтичній галузі значною мірою визначаються тим, якою мірою фармацевтичні правові норми відповідають вимогам моралі. Змістовне наповнення фармацевтичного законодавства повинно визначатися загальновищезначеними уявленнями про добро і зло, змістом усезагальних принципів гуманізму, милосердя, справедливості тощо, а також уявленнями про вимоги професійної фармацевтичної етики. Зазначене слід враховувати при подальшій розробці та вдосконаленні фармацевтичного законодавства та формалізованих джерел етичного регулювання сфери фармації, а також впродовж наукового пошуку ефективних шляхів оптимального співвідношення правового та етичного регулювання у вказаній сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етичний кодекс фармацевтичних працівників України.— Х: НФаУ: Золоті сторінки, 2010.— 16 с.
2. Євхутіч І. М. Мораль і право як суспільні інститути: проблеми осмислення в умовах побудови громадянського суспільства / І. М. Євхутіч // Форум права.— 2012.— № 1.— С. 289–295.
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР (зі змінами і доповненнями, у редакції від 30 вересня 2016 р.) // Відомості Верховної Ради України.— 1996.— № 30.— С.141.— Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

ФАРМАЦІЯ

4. Котвіцька А. А. Етика аптечної діяльності // Аптечний саміт України-2014.— Київ, 2014.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://www.apteka.ua/wp/wp-content/uploads/2014/12/kotvicka.pdf>
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII (зі змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України.— 1993.— № 4.— С. 19.— Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>
6. Пономаренко М. С., Огороднік В. В., Сабо Янош Морально-етичні аспекти надання аптечними працівниками фармацевтичних послуг / М. С. Пономаренко, В. В. Огороднік, Янош Сабо // Фармацевтичний журнал.— 2004.— № 1.— С. 28–32.
7. Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова.— К.: НАВС, Освіта України, 2017.— 320 с.
8. Убогов С. Г. Нормативно-етические аспекты обеспечения качества и безопасности лекарственных средств в Украине / С. Г. Убогов // Strategia supraviețuirii din bioetică, filosofiei și medicinei: Culegere de articole științifice cu participare internațională. Vol. 22 / Red. responsabil dr. hab. în filosofie, prof. univ. Teodor N. Țîrdea.— Chizinău: CEP «Medicina», 2016.— P. 118–127.
9. Убогов С. Г., Гусева Г. В. Законодавчі аспекти забезпечення дотримання етичних норм у сфері охорони здоров'я/ С. Г. Убогов, Г. В. Гусева // Міжнародний медико-філософський журнал «Інтегративна антропологія».— 2016.— № 1 (27).— С. 17–21.
10. Юрковська Л. Г. Позитивні та негативні аспекти декларативності Етичного кодексу фармацевтичних працівників України / Л. Г. Юрковська // Філософські застави медичної теорії та практики. Матеріали VIII Наукового симпозиуму з міжнародною участю, присвяченого 100-річчю заснування Національної медичної академії післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика МОЗ України (27–28 вересня 2018 р., м. Київ / Упор. С. В. Пустовіт, Л. А. Палей.— К.: Графіка і дизайн, 2018.— с. 110–112.

Соотношение права и морали как социальный регулятор фармацевтического сектора в Украине

Л. Г. Юрковская, В. В. Краснов, С. Г. Убогов

Национальная медицинская академия последипломного образования имени П. Л. Шупика, г. Киев

Введение. Среди нормативных регуляторов общественных отношений в фармацевтической отрасли ведущие места занимают право и мораль, а их оптимальное соотношение выступает одной из существенных гарантий качества ожидаемых или желаемых преобразований данной области общественных отношений.

Цель. В работе раскрыты основные аспекты соотношения права и морали как наиболее значимых социальных регуляторов фармацевтического сектора отрасли здравоохранения на современном этапе его развития в Украине.

Материалы и методы. Результаты работы получены с использованием, в том числе, системного, структурно-функционального,

библиосемантичного, логического и сравнительного методов исследования.

Результаты и выводы. Установлено, что соотношение права и морали как социальных регуляторов отечественного фармацевтического сектора отрасли здравоохранения обусловлено общими закономерностями их взаимопроникновения и взаимовлияния, дополняющим характером взаимодействия.

Ключевые слова: право, закон, мораль, этика, социальный регулятор, фармацевтический сектор.

Correlation between law and morality as a social regulator of the pharmaceutical sector in Ukraine

L. H. Yurkovska, V. V. Krasnov, S. G. Ubogov

**Shupyk National Medical Academy
of Postgraduate Education, Kyiv**

Introduction. Among the normative regulators of public relations in the pharmaceutical branch, the law and morality take leading positions, and their optimal correlation is one of the essential guarantees of the quality of the expected or desired transformations of this branch of social relations.

Aim. The paper covers the main aspects of the correlation of law and morality as the most important social regulators of the pharmaceutical sector of the healthcare branch at the present stage of its development in Ukraine.

Materials and methods. The results of the work have been obtained using, inter alia, systemic, structural-functional, bibliosemantic, logical and comparative research methods.

Results and conclusion. It has been established that the correlation of law and morality as social regulators of the domestic pharmaceutical sector of the healthcare branch is conditioned by the general regularities of their interpenetration and mutual influence, complementing the nature of interaction.

Key words: right, law, morality, ethics, social regulator, pharmaceutical sector.

Відомості про авторів:

Юрковська Лідія Геннадіївна — старший викладач кафедри педагогіки, психології, медичного та фармацевтичного права Націо-

ФАРМАЦІЯ

нальної медичної академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика. Адреса: м. Київ, вул. Дорогожицька, 9, тел.: (044) 205-49-86.

Краснов Володимир Володимирович — доктор медичних наук, кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, психології, медичного та фармацевтичного права Національної медичної академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика. Адреса: м. Київ, вул. Дорогожицька, 9, тел.: (044) 205-49-86.

Убогов Сергій Геннадійович — кандидат фармацевтичних наук, доцент, завідувач кафедри контролю якості і стандартизації лікарських засобів Національної медичної академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика. Адреса: м. Київ, вул. Дорогожицька, 9, тел.: (044) 205-49-69.